

Marta Kolářová: Protest proti globalizaci: gender a feministická kritika

Sociologické nakladatelství (SLON) v edičnej rade Gender sondy, zv. 6, Praha 2009, 253 s.

Pôvodných prác vydaných v Česku či na Slovensku, ktoré by sa venovali globalizačným procesom a spôsobom ich teoretizovania a skúmania, je relatívne málo. Vydaná dizertačná práca Marty Kolářovej zo Sociologického ústavu Akadémie vied ČR a Centra globálnych štúdií pri Filozofickom ústave Akadémie vied ČR a Filozofickej fakulte UK v Prahe skúma globalizáciu z pozícií feministickej kritiky a k problematicky uchopiteľnému pojmu globalizácie sa približuje takpovediac negatívne. Ako jej určujúci moment totiž skúma protesty proti nej, konkrétne najmä tie, ktoré sa odohrali v roku 2000 v Prahe.

Kniha je rozdelená na tri hlavné časti: Antiglobalizační hnutí v zahraničí a České republice, Globalizace a protest proti ní z pohľadu genderu a Sociální hnutí z hľadiska genderu na príklade českého antiglobalizačního hnutí. Štruktúra práce reflektuje predpokladanú nízku oboznámenosť čitateľiek a čitateľov s históriou transnacionálneho antiglobalizačného hnutia a rodom ako osou organizujúcou sociálne vzťahy determinované globalizačnými procesmi. Zároveň kriticky zhŕňa súčasné diskusie o globalizácii, rode a sociálnych hnutiach najmä v anglo-americkom akademickom prostredí a formuluje svoj vlastný príspevok k nim. Ten predstavuje predovšetkým problematizovanie pozície tzv. druhého sveta (t.j. ani „prvého sveta“ post-industriálnych ekonomík, ani „tretieho sveta“ industrializujúcich sa „rozvojových“ krajín) na mape transnacionálneho antiglobalizačného aktivizmu, ďalej argumentáciu za syntetickú teóriu sociálnych hnutí a najmä podrobnú analýzu „práce rodu“ v antiglobalizačnom hnutí v Českej republike.

Nielen pre feministky je zaujímavé to, akým spôsobom sa Kolářová vyrovnáva s chuchvalcom tém vpletených do spojenia „globalizácia a rod“. Tento teoretický termín v jej prípade nie je prídavkom, ktorý by globalizačné procesy „ozvlášťoval“, či bol aplikovaný spôsobom „pridajte k téme x (tu globalizáciu) ženy a zamiešajte“. Rod je ústredným pojmom troch teoretických (3. 4. 5.) a jednej empirickej (7.) kapitoly.

Zhrnutie feministickej kritiky globalizácie (3. kapitola) ukazuje, že rod je faktorom spolupodmieňujúcim nerovnosti v globálnom meradle, či presnejšie to, čo operuje v globalizačných procesoch, je rodová del'ba výrobnjej aj reprodukčnej práce na rôznych úrovniach. Programy štruktúrálnych zmien vynucované takmer v celom druhom a treťom svete Medzinárodným menovým fondom a Svetovou bankou likvidovali a likvidujú množstvo verejných služieb a rátajú s tým, že sa stanú súčasťou neplatenjej ženskej práce. Súčasťou neoliberalných politík je v ostatných štyroch desaťročiach okrem trvania na dodržiavaní fiškálnej „disciplíny“ aj presun kapitálu z globálneho Severu do štátov globálneho Juhu. Ako pripomína Kolářová, „finance a kapitál môžu voľne plout po celom svete, ale toky ľudskej práce jsou omezené“. (s. 87) Mobilita mexickej dvadsiatničky mohla byť na začiatku 90. rokov vymedzená severnou hranicou Mexika so Spojenými štátmi americkými, ktorých firmy v tejto oblasti masívne investovali do budovania a prevádzkovania tzv. maquiladoras ako súčasti priemyselných zón vyrábajúcich tovar na export. A jej feminita sa mohla stať atribútom pracovných zručností. Jej „šikovné prsty“, predpokladaná disciplinovanosť, neistota mladej ženy v novom prostredí ďaleko od domova, sexualizácia jej tela prístupného obťažovaniu spoluvytvárajú tovareň nielen ako miesto produkcie kapitálu, ale aj ako miesto produkcie rodu.

Kolářová predbežne identifikuje nielen globalizované feminity, ale aj maskulinity. Preberá Connellov opis neoliberalnej maskulinity ako vypočítavého egocentizmu bez zodpovednosti a dopĺňa ho dvojakou typologizáciou maskulinití Danner a Young ako „muža z Davosu“ a „veľkého brata“, ktorí symbolizujú globálnu mužskú obchodnú elitu na jednej strane a vojenskú a dozerajúcu maskulinitu na druhej strane. Hoci by sa mohlo zdať, že muži sú tak identifikovaní výlučne s utlačujúcimi udržiavateľmi globálneho poriadku, nie je to tak – sú aj heroizovanými aktérmi odporu voči neoliberalnej globalizácii (v 5. a 6. kapitole). Práve v tomto je Kolářovej výskum vynikajúci, rod používa analyticky aj na rozlišovanie vzťahov medzi rôznymi skupinami mužov navzájom a podobne aj medzi skupinami žien. Ak napr. česká politická a sociálna filozofka Hana Havelková tvrdí, že „väčšina výzkumů pořád dokola zkoumá stereotypy, ale už nezkoumá nové prolamování nebo modifikace těch stereotypů. Existuje jeden vzorec, co je ženské a co je mužské a to se prostě v těch analýzách hledá,“¹ tak Protest proti globalizaci do tejto skupiny analýz nepatrí. Odkazuje aj na nový spôsob globálneho prerozdeľovania reprodukčnej práce medzi ženami, keď sa starostlivosť o deti, starých členov rodiny či starostlivosť o domácnosť nerozdeľuje medzi ženu a muža

¹ Vodrážka, M. (2009). Gender se u nás točí v kruhu...: Druhý z avizované série rozhovorů k tématu krize genderu. Tentokrát zpovídal Mirek Vodrážka Hanu Havelkovou, která vyučuje na Katedře genderových studií FHS UK. GITA – Genderová informační a tisková agentura, (27. 07. 2009). Retrieved from <http://www.ta-gita.cz/kriticke-reflexe/gender-se-u-nas-toci-v-kruhu/>

žijúcich v spoločnej domácnosti, ale predovšetkým v štátoch globálneho Severu ich za minimálnu mzdu, nechránené ustanoveniami pracovného práva a nezriedka vykorisťované vykonávajú ilegálne pracovníčky z globálneho Juhu a napokon aj z „druhého“ postkomunistického sveta.

Predmetom 4. kapitoly o ženských a feministických iniciatívach proti globalizácii je najmä opis lokalizovaných hnutí odporu, autonómneho aktivizmu žien a potom aj analýza sieťovania transnacionálneho feministického a ženského hnutia. Tu autorka nastoľuje (na Slovensku i v Česku málo tematizovanú) problematiku vzťahu inštitucionalizovaného a neinštitucionalizovaného aktivizmu. Veľká časť toho, čo sa skrýva pod zastrešujúcim termínom „globálny feminizmus“, je výsledkom celosvetových konferencií OSN o ženách (posledná, štvrtá z nich sa odohrala v roku 1995 v Pekingu a jej akčná platforma je dodnes používaným politickým dokumentom) a transnacionálnych sietí, u ktorých sa snažia lobovať globálne inštitúcie a spolupracovať s nimi na pevnej báze. Na druhej strane je tu však aj nespočetné množstvo ženských hnutí, ktoré sú niekedy takýmto inštitucionálnym hnutím inštrumentalizované. Dialóg medzi týmito dvomi typmi ženských hnutí je komplikovaný. Kolářová ukazuje, kde sa ich politické rámce pretínajú a kde sa mihnajú. Vychádzajúc aj z kritiky kampaní zákazu detskej práce v Bangladéši (ktorej autorkou je profesorka sociológie a rodových štúdií Ethel Brooksová z Rutgers University v USA, na ktorej Kolářová absolvovala študijný pobyt podporený Fulbrightovou nadácou), formuluje odporúčanie pre transnacionálne ženské hnutia a kampane: „Zásadní je autonomie pracujících a jejich vlastní aktivita směřující ke zlepšení vlastního postavení. Aktivisté ze Severu nebo z transnacionálních sítí by měli znát lokální iniciativy a dopady transnacionálního aktivismu na lokální podmínky.“ (s. 116)

Jadrom práce je tretia časť knihy. Kombináciou rôznych výskumných metód (zúčastnené pozorovanie, hĺbkové aj neformálne rozhovory, internetové diskusie, obsahové analýzy anarchistických, socialistických a feministických alternatívnych médií hnutia, kvantitatívne analýzy dokumentov hnutia), usilujúcich sa o dialóg medzi nazbieranými dátami a existujúcim sociologickým vedením (metódu výskumu detailne rozoberá 6. kapitola), skúma antiglobalizačné hnutie a jeho rodový aspekt v Českej republike v rokoch 2000 – 2004. Antiglobalizačné hnutie v ČR sa konsolidovalo predovšetkým v prípravách podujatí protestujúcich proti zasadnutiu Medzinárodného menového fondu a Svetovej banky v septembri 2000 v Prahe. Na globálnej úrovni sa antiglobalizačné hnutie po obrovských protestoch v Seattli v roku 1999, ktoré bývajú často označované za vznik antiglobalizačného hnutia (túto tézu Kolářová mimochodom presvedčivo spochybňuje), nachádzalo v mimoriadne aktívnej fáze. Prienik antikapitalistického, radikálne ľavicového a anarchistického hnutia v Českej republike s transnacionálnym antiglobalizačným hnutím v tej dobe opisuje Kolářová ako difúziu transnacionálnych impulzov, ktoré sa neskôr internalizovali a externalizovali.

Autorka hovorí, že rod mal v tomto procese zásadnú úlohu: „má vliv na rekrutaci a mobilizaci sociálních hnutí, role a aktivity, které se v jejich rámci odehrávají, dále na strategie odporu, organizační struktury, význam a dopad sociálních hnutí“ (s. 132) Kým pred (skrátene) Prahou 2000 ženy a dievčatá do antikapitalistického hnutia v Českej republike vstupovali najmä ako priateľky a partnerky aktivistov, masová mobilizácia, otvorenie hnutia nevyhnutného pre úspešnú organizáciu veľkých protestov v roku 2000 umožnili ich vstup bez ohľadu na intímne vzťahy či príslušnosť k uzavretej kamarátskej „parte“. Kolářová vďaka dátam z participatívneho pozorovania zaujímavo píše o tom, ako zložito sa vyjednávali rodové identity najmä aktivistiek. Zo „skladačiek“ (teda tých, ktoré vytlačené aktivistické noviny A-Kontra skladajú do podoby určenej na distribúciu) či – ako hovorí jedna z aktivistiek v rozhovore s výskumníčkou – „pricmrndávačiek“ (žien v hnutí ako akéhosi sprievodu mužov) sa stávajú napr. hovorkyňou Iniciatívy proti ekonomickej globalizácii (INPEG), ktorá pražské protesty organizovala, či aktivistkami kriticky reflektujúcimi svoje rodové roly v demonštráciách aj v praxi redakcií alternatívnych periodík. Autorka tak odhaľuje rodovú predpojatosť prostredia politického aktivizmu, ktoré sa často definuje ako anti-hierarchické a anti-autoritárske. Toto prostredie však pritom prevažne oceňuje heroizmus členov „čierneho bloku“, ktorý je na demonštráciách pripravený na priame strety s políciou. Takémuto dominantnému hodnotovému rámcu sa prispôsobuje aj aktivizmus žien, keď ženy pracujú na pozíciách aktivistickej zdravotníckej pomoci. Kolářová zdanlivo rodovo stereotypné rozdelenie rol problematizuje, keď poukazuje na mocenské výmeny medzi ošetrovaným a ošetrojúcou či na fyzickú a psychickú náročnosť tejto práce. Skúma však aj to, prečo sú nenásilné „fluffy“ taktiky „ružového“ či „ružovo-strieborného bloku“ pre ženy a mužov neatraktívne, hoci ich strategické výsledky sú často významné. V Prahe 2000 bol napr. ružový blok tanečníčok a tanečníkov samby jediným, ktorému sa podarilo dostať až k samotnému Kongresovému centru, kde sa stretnutie zástupcov a zástupkyň MMF a SB odohrávalo. Zablokoval ich odchod z budovy a napokon tak prispel k ukončeniu zasadnutia týchto inštitúcií o deň skôr.

Autorka dôvodí, že v antiglobalizačnom boji sa stretávajú dve maskulinity – dominantná a rezistentná a takto definovaný politický stret podstatne obmedzuje mieru feminizácie protestného hnutia proti

globalizácii. Takže hoci aj „ružová má moc“ napr. v reprezentačných taktikách alebo ako jedna súčasť demonštrácií, predsa len nenásilie, zosmiešňovanie, hra či karneval ako „našuchorený spektakel“ napokon dáva prednosť ak už nie priamo bojujúcej aktivistovi či aktivistke, tak aspoň bojovníkom a bojovníčkam vždy pripravenými „v zbroji“.

Zaujímavé by bolo ďalej rozvinúť príklady pokusov mužov marginalizovať konanie žien či ich z verejného života (konania) priamo vylučovať, ktoré sa objavujú v poslednej kapitole. Súhlas so skúsenosťou slovenského aktivistu z protestov v Janove v roku 2001 v časopise Antifašistická akcia („po raňajkách sme dievčatá nechali pri aute na pláži, nech trochu chytia bronz a my sme sa vydali do mesta hľadať ohniská odporu“) síce svojou formou pripomína lacné „chlapanie sa“ dovolenkára v Taliansku, v skutočnosti je však epizódou z depolitizácie konania žien v antiglobalizačnom hnutí.

Tematický záber knihy Protest proti globalizaci. Gender a feministická kritika je široký. Komplikované spojenia rodu, globalizácie, feminizmu, antikapitalizmu, sociálnych hnutí sa jej najmä v prvých piatich kapitolách podarilo uchopiť a sprehľadniť tak, že nájde uplatnenie ako základná študijná literatúra v bakalárskych aj magisterských kurzoch v mnohých disciplínach – v rodových štúdiách, v sociológii, filozofii, žurnalistike, v mediálnych štúdiách i v politológii. Práca zaujato rozpráva aj príbeh ľavicového aktivizmu v ČR a na rozdiel od niektorých súhrnných publikácií² poskytuje pohľad na ľavicovú scénu na začiatku 3. tisícročia, ktorý umožňuje lepšie pochopiť jej ideologické a strategické členenie a spoluprácu.

Ako som spomínala v úvode, nespochybniteľným prínosom knihy je problematizácia lokalizovania Českej republiky v „druhom svete“. Tá sa napr. reflektuje aj v tom, akú mieru heteronómie a autonómie Kolářová antiglobalizačnému hnutiu pripisuje. Kým na jednej strane je hnutie globalizačnými procesmi a neoliberalnými politikami jasne determinované, na strane druhej je od globalizačných procesov aj nezávislé: „Co je ovšem autonomní a nezávislé přímo na globalizačních procesech, jsou podle mě taktiky hnutí, protože se vztahují spíše k dřívějším metodám hnutí, které se snaží vymyslet inovativní formy. Novost tak nevychází z globalizace, ale spíše z dřívější zkušenosti a vývoje levicových hnutí.“ (s. 49) Kniha toto premiešavanie skúseností a vývoja hnutia v ČR s difúzou zahraničných vplyvov presvedčivo opisuje a analyzuje. Formuluje aj dôsledky toho, že problematika práce, ekonomických, triednych a etnických nerovností sa vďaka historickej záťaži postkomunistickej krajiny netematizuje pojmami ľavicovej teórie a praxe. Na druhej strane však aspoň pre odbor rodových štúdií vyjadruje nádej, že „začleňování globálního rozměru do českých genderových studií může inspirovat zase v tom, že do zkoumání rozdílů mužů a žen vnáší další rozměry nerovností, a to zejména třídní a etnické“. (s. 81)

Verím, že kniha Marty Kolářovej Protest proti globalizaci sa stane ak už nie rázcestím, z ktorého možno pokračovať vo výskume feministickej kritiky globalizácie a sociálnych hnutí, tak pre začiatok bude aspoň minimálnou referenciou pre kohokoľvek, kto sa chce spleťosťami rodových aspektov globalizácie v slovenskom akademickom, poloakademickom a aj aktivistickom prostredí zaoberať. Nedostatok teórie a pojmového uchopenia vo viacerých nedávno publikovaných správach z výskumov, ktorý som si ako čitateľka uvedomila najmä pri výnimočne zaujímavých publikáciách Inštitútu pre verejné otázky³, je pri existencii prekladov knihy Christy Wichterichovej Globalizovaná žena (ProFem, Praha 2000) a štúdií svetových feministických ekonómok, filozofiek, sociologičiek a aktivistiek najmä vo feministickom kultúrnom časopise Aspekt a webzine AspektIn (Maria Mies, Vandana Shiva, Silvia Federici, Heidi Hartmann atď.) nepochopiteľný. Bolo by vynikajúce, keby táto kniha svojim erudovaným a zaujatým prístupom ku komplikovanej problematike globalizácie inšpirovala ďalšie výskumníčky, aktivistov, študentky a študentov.

Lubica Kobová

² Tomek, V. – Slačálek, O. (2006). Anarchismus : svoboda proti moci. Praha: Vyšehrad.

³ Napr. Bútorová, Z. (Ed.). (2007). Tu a teraz : sondy do života žien 45+. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky. Recenzia publikácie vyšla aj v časopise Sociológia – pozri Porubánová, S. (2008). Zora Bútorová (ed.): Tu a teraz: sondy do života žien 45+ Sociológia (2), 167-170.